

tanulmányban, noha a szerző megjegyzi: „Három teljesen különböző dolgozatra esett a választásom. Forma, stílus tekintetében, sőt tartalmi szempontból is különböznek ezek az írások egymástól”. Én mindenképpen érdemesnek tartanám végiggondolni, mikor beszélhetünk azonos tartalomról különböző forma esetén.

Tematikus progresszióvizsgálat címén a szerző tulajdonképpen a szövegmondatok téma-réma váltakozását, összekapcsolódását vizsgálja; elegendő mennyiségű szöveg(rész) megvizsgálása után különböző témafejlődési sémák állíthatók fel. Hózsza Éva dolgozatában František Daneš következő tipizálását vette alapul:

1. egyszerű lineáris progresszió,
2. tematikus progresszió végigfutó témával,
3. tematikus progresszió levezetett témákkal,
4. egy többfelé ágazó réma létrejötte,
5. tematikus progresszió ugrással.

A három megvizsgált bekezdés az 1., a 3. és a 4. osztályba volt besorolható; a szerző szakszöveg- és szépirodalmi példákat is hoz a három típus bemutatására; s bár nagyon tanulságos a betekintés e három mondatfűzési eljárásba, talán a maradék két (talán ritkább?) típust sem ártott volna egy-egy példán keresztül bemutatni.

Fontos megjegyzésnek tartom, hogy „a nyelvhasználatban a társadalmi normák és az egyén személyiségének jegyei is tükröződnek” (117), azonban — talán pont ezért — nem lenne teljesen érdektelen a formális grammatikai-textológiai elemzés mellé a különböző narratológiai elméleteknek a vizsgálatba való bevonása sem. (Természetesen ezek egy-egy kiragadott bekezdés elemzésére csak korlátozottan alkalmasak, de semmiképpen sem tanulság nélküliek.)

Mindhárom tanulmány a textológia szempontjából fontos kérdéseket vet fel. A hagyományos nyelvészeti és más diszciplináris keretben jelentkező problémákat megpróbálják új módszerekkel megközelíteni. Az efféle kísérletek, mivel rámutatnak a kritikus pontokra, segíthetnek a nyelvvel és az irodalommal foglalkozó interdiszciplináris vizsgálódások eredményesebbé tételében.

Farkas Edit

Szőllősy-Sebestyén András (szerk.): Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Budapesti Műszaki Egyetemen.

Budapesti Műszaki Egyetem Természet- és Társadalomtudományi Kar, Nyelvi Intézet. *Folia Practico-Linguistica* XVII. 1—2. 1987. 338 p.

A Budapesti Műszaki Egyetemen a Nyelvi Intézet megalakulása, vagyis már 1969 óta folynak nyelvészeti kutatások. Az intézet folyóiratának most ismertetett száma e kutatások és az elért eredmények jól áttekinthető keresztmetszetét adja. Ezen túlmenően az olvasó képet kap a tervezett vizsgálati irányokról, a további kutatómunka céljairól is. Az intézmény keretein belül végzett kutatások területe elsősorban az alkalmazott nyelvészet. A nyelvtanár-kutatók számára mindenekelőtt a nyelvoktatás módszertanának ismerete, továbbfejlesztése, speciális és új eszközrendszerek, didaktikai eljárások feltárása szerepel motivációként. Azonban az alkalmazott nyelvészeti kutatás azt is jelenti, hogy ez a tudományos munka egyben nyelvhasználat-kutatás, speciálisan a szaknyelv, a műszaki nyelv használatának törvényszerűségeit kívánja feltárni a tanított idegen nyelvekben és a magyar nyelvben.

Az intézeten belül működő kutatócsoportok tevékenységéről átfogó tájékoztatást nyújt Fazekas Pálnénak a kötethez írott előszava.

A *Folia Practico-Linguistica*nak ez az évfolyama a kutatómunka fent említett két oldalának megfelelően két részre van osztva. Az első, terjedelmét tekintve kb. egyharmadnyi részben szerepelnek a *Nyelvoktatási tanulmányok* (11—106). Az öt magyar és egy angol nyelvű cikk keretében az egyes nyelvtanárok elsősorban különböző módszertani, teljesítményértékelési kísérletekről számolnak be, és itt olvashatunk a személyi számítógép nyelvoktatásban való hasznosításáról is.

Az e rész végén álló tanulmány szerzője, Gyömörey Erzsébet az *Idegen nyelvű műszaki szövegek nehézségi fokának vizsgálatával* (73—105) mint a szakszövegfordítás fontos kérdésével foglalkozik. A szintaktikai szempontú elemzést orosz, angol, illetve német műszaki szövegek fordításának összevetésével végezte 250 egyetemi hallgató írásbeli munkájának felhasználásával.

Ez a szövegekőzpontú módszertani írás átvezet a kötet második, terjedelmesebb, *A műszaki szöveg címet viselő részéhez* (107—334). Itt kaptak helyet az elméletibb igényű, a problémákat a szöveg egésze felől közelítő tanulmányok. Ezek többsége a magyar műszaki nyelvet vizsgálja annak megfelelően, hogy a BME Nyelvi Intézetének Magyar Nyelvi csoportjában a hetvenes évek vége óta programszerűen folyó magyar műszaki nyelvi kutatások egyre jobban előtérbe kerülnek mind az intézeti tudományos munka, mind a felsőoktatásban végzett szaknyelvi kutatási programok összessége tekintetében.

E kötetben a Magyar Nyelvi Csoport kutatói azokat a tanulmányokat adják közre, amelyeket a műszaki egyetemek és főiskolák maganyelv-tanárainak XI. országos módszertani konferenciájára készítettek, *A műszaki szövegek szerveződésének grammatikai szintjei* összefoglaló címen.

Fodor Katalin *Magyar műszaki szövegek mondatértékű szerkezeteinek számítógépes vizsgálata* című cikkében (155—174) bebizonyítja, hogy a magyar műszaki szövegek elemzése nem korlátozható a terminus technicusok vizsgálatára. A feltárt adatokból egyértelműen kiderül, hogy a műszaki szövegekben a mondatértékű szerkezetek minőségileg meghatározzák a szöveg építkezését, a mondategységek szerkesztését, a mondategységek hosszát. A szerző rámutat, hogy a számítógépes vizsgálat alkalmas a műszaki szövegeknek a szépirodalmi szövegektől való elkülönítésére a mondatértékű szerkezetek gyakorisága alapján, valamint a szövegek számadatokkal való jellemzésére is, de figyelmeztet, hogy a nyelvhasználat elemzése, szabályainak leírása a nyelvész szakemberek feladata.

Győrffyné Magasi Márta *Állítások szerkezete magyar műszaki szövegekben* című tanulmányában (193—204) szintaktikai szinten vizsgálja a műszaki szövegek mondataiban a predikatív szerkezetek tagolódását, belső felépítését, pontosabban a szintaktikai és a szemantikai funkciók megoszlását a mondatok állítmányi részének igei vagy névszói magja és nominális bővítményei között. A szerző kísérletet tesz az általa *tagoltnak* nevezett állítmányok csoportosítására, az egyes típusok legalapvetőbb tulajdonságait véve figyelembe. A felosztás szempontjai még finomításra szorulnak, ez további vizsgálatokat igényel. Az viszont már a kutatás jelenlegi stádiumában is látszik, hogy az állítmányi részt nem lehet más szintektől függetlenül meghatározni. Így a szövegmondatok téma-réma szerinti tagolódására is feltétlenül figyelemmel kell lenni.

A műszaki szövegek mondatainak aktuális tagolásáról Aradi András ír *Az aktuális mondattagolás vizsgálata műszaki szövegekben* című tanulmányában (253—278). Egy 200 mondategészből álló műszaki szöveg elemzésével a mondat szerkezet keretei között maradván tényszerűen vizsgálja a különböző tagolású mondat típusok előfordulását. A

kontextust, amelybe az aktuális mondatok beágyazódnak, további magyarázatra nem szoruló adottságnak tekinti a mondattagolási típus előfordulása szempontjából. Vizsgálatának adatait Klaudy Kinga *Fordítás és aktuális tagolás* című kandidátusi értekezésének társadalomtudományi szövegekre vonatkozó adataival veti össze. A dolgozat írója e cikkében nem foglalkozik a témaszakasz típusainak bemutatásával, ezt későbbi feladatának tekinti, mellyel az aktuális mondattagolás újabb vizsgálati területére kíván lépni.

Érdekesen kapcsolódik ehhez a témakörhöz Estók Tivadarné *Mikroszövegek mondatok feletti struktúráinak vizsgálata* című tanulmánya (279—298), amely 92 darab egészen rövid, egy-két bekezdésnyi újságcikk alapján végzett szövegszerkezeti vizsgálatáról szól. A legalább 3—4, de legfeljebb 10—12 mondategységből álló szövegek tematikai-logikai, illetve grammatikai-logikai viszonyait kifejező nyelvi eszközeit elemezve, jól elkülöníthetők a különböző szövegtípusok. A vizsgált szövegek utalási rendszerében a tematikus ismétlődések alapján a szöveg szerkezetére vonatkozóan általánosan jellegetetességeket lehet kimutatni, amely a témaelrendezés és a kommunikációs szándék hasonlóságát feltételezi. A vizsgálatoknak fontos gyakorlati jelentősége is van, hiszen a nyelvoktatásban módszertani szempontból hasznos a szövegek szerkezetében való eligazodás. (A tanulmányban részletesen elemzett 6 különböző típusú mikroszöveg teljes terjedelmében megtalálható mellékletként.)

A műszaki nyelv és a szépirodalom sajátos kapcsolatát elemzi Sturcz Zoltán *Műszaki stíluselemek modern irodalmi nyelvünkben* címmel (125—140). A dolgozat első részében azt mutatja be, hogy a múlt század második felétől napjainkig hogyan és miért jelentek meg a műszaki stílus elemei a különböző szépírók, pl. Jókai és Madách műveiben is, milyen szerepet játszottak az avantgarde, majd pl. a neoavantgarde kifejezéstarában. A második részben sok példával, szemléletesen mutatja be, hogy mind a lexikai, mind a morfológiai, mind a szintaktikai szinten jelentkezhetnek műszaki nyelvi elemek a szépirodalmi művekben. A harmadik részben röviden összefoglalja az általa végzett 1600 oldalnyi szövegre kiterjedő elemzés eredményeit. Végezetül megállapítja, „hogy a műszaki szövegnek mint mintának direkt és indirekt módon ható stíluselemei létjogosultságot kaptak a modern irodalmi stílusban” (137). Felhívja a figyelmet arra, hogy a tárgykörrel kapcsolatos kutatások még sok irányban kiterjeszthetők.

A Magyar Nyelvi Csoport kutatói tevékenységét a csoport vezetője, Szöllősy-Sebestyén András tekinti át igen alapos és átfogó tanulmányában *A szaknyelv kutatástól a szakmai kommunikáció és nyelvhasználat kutatásáig* címmel (299—333). Ismerteti a kutatás egészének történeti hátterét, kiemeli az itt végzett szaknyelvi vizsgálatok mélységét és fontosságát. Egyenként bemutatja az egyes kutatási témákat, a közöttük fennálló szoros kapcsolatot. Mindebből világosan kiderül, hogy a csoport tudományos munkája szervesen illeszkedik az oktatásközpontú alkalmazott nyelvészet legmodernebb irányvonalába.

A műszaki szöveg című részben idegen nyelvekkel foglalkozó szövegvizsgálatok is olvashatók. Bózsó Lászlóné és Vioralíkné Németh Rozália *Deverbális főnévi szerkezetek az orosz nyelvű tudományos-leíró prózában* címmel (141—154) elemzi 130 oldalnyi vegyeszeti és közlekedési szakszöveg névszói szerkezeteit hét, jól körülhatárolt szempont szerint.

Tóth Klára orosz nyelven írt dolgozatában (205—251) orosz, német és magyar szakszövegek statikus jelentésű közléségységei összevetésének néhány fontos kérdését taglalja a szövegértés, valamint a fordítástechnika szempontjából.

Ugyanitt helyet kapott még egy lexikai és egy morfológiai témájú tanulmány is.

A francia szakszókincs kutatásával, illetve az igeképzés egy kérdéskörével foglalkozó dolgozatok képviselik a szövegközpontú kutatástól elágazó irányokat.

Az *Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Budapesti Műszaki Egyetemen* című kötetet elsősorban azoknak ajánlom a figyelmébe, akik szaknyelvi szövegkutatással foglalkoznak, de haszonnal forgathatják a különböző idegen nyelveket és a magyart mint idegen nyelvet oktató tanárok is.

T. Somogyi Magda

Dániel Ágnes: Szó — szöveg — szer — szervez. A szöveg szerveződésének vizsgálata

Nyelvtudományi Értekezések 132.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 93 p.

Századunk nyelvészetében az egyik legjelentősebb fordulatot annak az elvi önkorlátozásnak feladása jelentette, amely a nyelvi leírás és elemzés felső határának a mondatot tekinti. E fordulat azonban korántsem váltott ki osztatlan lelkesedést a nyelvészek körében. Többen úgy vélték, hogy ismét veszélybe került a nyelvtudomány nehezen kivívott szuverenitása, a nyelvreírás immanenciája. (Szemük előtt lebeghetett az ókori retorika és stilisztika intő példája: e diszciplínák, amelyek tudatosan a nyelvi szövegre fordították figyelmüket, a nyelvészetből való „kiűzetéssel” fizettek a mondatközpontúság feladásáért.) Ámde szuverenitás és immanencia nem azonos fogalmak. A nyelvészet szuverenitását elsősorban tárgyának egyedülálló, sui generis volta biztosítja. A nyelv lényege viszont nemcsak belső szerkezetében (az immanens leírás lehetséges tárgyában) rejlik, hanem éppúgy bonyolult működési folyamatában is, amely látható és láthatatlan szálak sokaságával kötődik a nyelven kívüli világhoz. Kétségtelen, hogy az immanens nyelvreírás eszközkészlete nem elegendő a mondatnál terjedelmesebb szövegek szerkezetének és funkcionálásának leírásához, ennek elismerése azonban korántsem jelenti a nyelvtudomány szuverenitásának feladását. Elvégre maga a nyelv arra való, hogy nyelven kívüli tartalmakat tárgyasítsa, tároljon és közöljön. (A mondat sem „immanens” szerkezet: a velejét alkotó predikatív viszony nem más, mint nyelven kívüli viszonylatok nyelvi leképzése.)

A nyelvi szöveg tudományos vizsgálatának kiindulópontja az a felismerés, hogy a szöveg nem csupán mondatok egymásutánja, hanem szervezett egész, amelynek referenciális tartalma több, mint a benne foglalt mondatoké összességükben. Ebben az összefüggésben különösen szignifikáns, hogy az itt ismertetett munka szerzőjének pályája éppen a fordításelmélettől vezetett egyes szövegfajták szerveződésének vizsgálatához. Dániel Ágnes több évtizedes eredményes fordítói és pedagógiai tevékenysége során jutott arra a következtetésre, hogy a fordításelmélet nem korlátozódhat két (vagy több) nyelv mondat szerkesztési szabályainak szembesítésére; a tárgynyelv mondatainak megközelítően azonos értelmű, „jól megformált” célnyelvi mondatokkal való megfeleltetése a jó fordításnak szükséges, de nem elegendő feltétele, mert önmagában nem biztosítja a tárgynyelvi szöveg mint szervezett egész tartalmilag egyenértékű átfordítását célnyelvi szöveggé. Ez a felismerés adja a Nyelvtudományi Értekezések 132. számában közreadott tanulmányainak közös gondolati alapját és — bátran hozzátehetjük — pátozát.